

DEMOGRAFSKI POTENCIJAL NIŠAVSKOG OKRUGA

Mrđan Đokić¹, Ninoslav Golubović¹, Vladan Petrović²

¹Univerzitet u Nišu, Prirodno-matematički fakultet, Departman za geografiju

²Univerzitet u Nišu, Mašinski fakultet

Sažetak

U radu se analizira demografski potencijal Nišavskog okruga na administrativnom nivou opština. Prikazan je kroz analizu odabranih indikatora: brojnog kretanja i starosne strukture. Glavni demografski procesi koji karakterišu posmatrano područje su ukupna depopulacija (smanjenje ukupnog stanovništva) i starenje stanovništva. Zbog toga je istražena promena broja stanovnika prema dosadašnjim popisima, kako bi se utvrdio njen intenzitet u pojedinim razdobljima. Za predstavljanje starosne strukture korišćene su neke karakteristike populacije kao što su starost stanovništva, indeks starenja, koeficijent starosti, kontigent mladog (0-19) i starog (60 i više godina) stanovništva, potom fertilni i radnikontigent. Promene u obrazovnoj strukturi sagledane su u interakciji sa procesima depopulacije i demografskog starenja. Time je pokušano da se utvrdi stepen povezanosti negativnih demografskih procesa i nivo obrazovanosti stanovništva.

Rezultati analize demografskog potencijala upućuju na prostorni disparitet Nišavskog okruga. Nepovoljni demografski procesi, izrazita depopulacija i starenje stanovništva okruga, u velikoj meri su uticali na slabljenje demografske osnove i smanjenje ukupnog potencijala posmatranog područja. Međusobna uslovljenost procesa depopulacije i izraženih promena u starosnoj strukturi u pravcu sve izrazitijeg starenja stanovništva stvorila je začarani krug koji vodi sve nepovoljnijim i nezaustavljivim demografskim promenama na ovom prostoru.

Ključne reči: depopulacija, starenje stanovništva, starosna struktura, obrazovna struktura, Nišavski okrug.

Uvod

Razvoj stanovništva Nišavskog okruga poslednjih decenija karakteriše nekoliko opštih i globalnih demografskih procesa izrazito nepovoljnih po sadašnji i budući, kako demografski, tako i ekonomski razvoj. Reč je o procesima ukupne i prirodne depopulacije i starenja stanovništva kao temeljnim demografskim procesima kako na prostoru Srbije, tako i Nišavskog okruga. Ovi dugoročni demografski procesi su, zbog svoje međusobne kauzalnosti, ali i zbog dubokih, dalekosežnih i trajnih negativnih posledica, postali bitan remetilački faktor uravnoteženog i ravnomernog demografskog i regionalnog razvoja, a time i važna odrednica usporavanja, stagnacije, pa čak i nazadovanja u društveno-ekonomskom razvoju, kako okruga u celini, tako i njegovih administrativno-teritorijalnih jedinica (Živić D, Pokos N. 2005). Analiza statističko demografskih pokazatalja ukazuje da Nišavski okrug ulazi u krug prostora koji imaju izraito nepovoljne demografske procese. Nepovoljni demografski procesi doprineli su smanjenju ukupnog ljudskog potencijala kao temeljnog nosioca društveno-ekonomskog razvoja kako Srbije u celini, tako i njenih administrativno-teritorijalnih jedinica (Nejašmić I. 2005).

Predmet ovog rada je analiza trenutnog demografskog potencijala Nišavskog okruga.

Cilj ovog rada je da identifikuje postojeći demografski potencijal Nišavskog okruga i njegovih administrativno-teritorijalnih jedinica, na kojima bi se trebao temeljiti budući društveno-ekonomski razvoj.

Materijal i metode

U radu se analiziraju podaci na administrativno-teritorijalnom nivou opština, a za potrebe analize i ocenu demografskog potencijala upotrebljeni su zvanični statistički podaci poslednja dva popisa stanovništva (2002. i 2011.). Analiza demografskog potencijala opština Nišavskog okruga bazirana je na proračunu relevantnih demografskih varijabli. Za oblikovanje pokazatelja demografskog potencijala upotrebljeno je 8 varijabli:

1. udeo stanovništva starosti od 0-19 godina,
2. udeo stanovništva starijeg od 60 godina,
3. prosečna starost stanovništva,
4. relativna promena broja stanovnika između popisa 2002. i 2011. godine,
5. udeo stanovništva starosti od 0-14 godina,
6. udeo stanovništva starosti od 15-64 godina,
7. udeo stanovništva starijeg od 65 godina,
8. udeo ženskog stanovništva u fertilnom uzrastu (15-49).

Na osnovu navedenih varijabli izračunata su četiri demografska indikatora:

1. indeks starosti
2. koeficijent starosti
3. međupopisna promena broja stanovnika
4. koeficijent ukupne starosne zavisnosti

Na osnovu dobijenih rezultata izvršena je klasifikacija opština Nišavskog okruga prema stadijumu demografske starosti, i u kombinaciji sa drugim pokazateljima ukazano na pravce budućeg demografskog razvoja stanovništva ovog prostora. Kriterijumi za određivanje stadijuma demografske starosti formirani su na osnovu indeksa starosti, prosečne starosti, udela stanovništva od mlađeg od 20 godina, udela stanovništva mlađeg od 40 godina i udela stanovništva starijeg od 60 godina.

Tabela 1. Kriterijumi za određivanje stadijuma demografske starosti
Table 1. Criteria for determination of the stage of demographic age

Stadijumi demografske starosti	Indikatori demografske starosti stanovništva				
	Prosečna starost	Mlađi od 20 godina (%)	Mlađi od 40 godina (%)	Stariji od 60 godina (%)	Indeks starenja
1. Rana demografska starost	до 20	58+	85+	до 4	до 0,07
2. Demografska starost	20-25	50-58	75-85	4-7	0,07-0,14
3. Demografska zrelost	25-30	40-50	65-75	7-11	0,14-0,28
4. Prag demografske starosti	30-35	30-40	58-65	11-15	0,28-0,50
5. Demografska starost	35-40	24-30	52-58	15-20	0,50-0,83
6. Duboka demografska starost	40-43	20-24	45-52	20-25	0,83-1,25
7. Najdublja demografska starost	43+	до 20	до 45	25+	1,25+

Statistička obrada podataka je rađena u programu Misrosoft Excel 2010.

Indeks promene broja stanovnika

Srbija je u periodu između 2002. i 2011. godine zabeležila pad ukupnog broja stanovnika od 311.139 lica, što predstavlja pad od 4,15%. Od 24 okruga na prostoru Centralne Srbije i Vojvodine, bez Kosova i Metohije, demografski rast su ostvarila samo dva okruga (Raški 6,2% i Južnobački 3,7%). Preostala 22 okruga su imala smanjenje ukupnog stanovništva. Demografski pad se kretao od -1,42% u Nišavskom do -30,13% u Pčinjskom okrugu. Analiza

podataka o brojnom kretanju stanovništva Nišavskog okruga ukazuje na prostorni disparitet. U posljednjem međupopisnom razdoblju broj stanovnika okruga je smanjen za 5.438 lica. Od sedam opština okruga, uključujući i Grad Niš, pad ukupnog broja stanovnika zabeležen je u šest opština, dok je demografski rast zabeležen jedino na teritoriji Grada Niša. U opštinama sa padom broja stanovnika ukupna depopulacija je iznosila 11,55%, dok je u opštinama sa demografskim rastom (Grad Niš) porast broja stanovnika iznosio 3,88%. U opštinama sa smanjenjem broja stanovnika demografski pad se kretao od 5,61% u opštini Doljevac do 19,83% u opštini Gadžin Han. Smanjenje broja stanovnika za 10 i više procenata pored opštine Gadžin Han imale su još tri opštine (Aleksinac 10,19%, Svrljig 17,56% i Ražanj 19,52%). Evidentno je da 22% teritorije okruga ima porast, dok čak 78% pad broja stanovnika. Ovo ukazuje na dalje produblji vanje populacione polarizacije naseljenosti, koja se tako nameće kao bitni ograničavajući faktor ravnogernog regionalnog, demografskog, društvenog i ekonomskog razvoja.

Tabela 2. Kretanje ukupnog broja stanovnika Nišavskog okruga u periodu od 2002. do 2011. godine

Table 2. Movement of the total population of the Nišava District in the period from 2002 to 2011

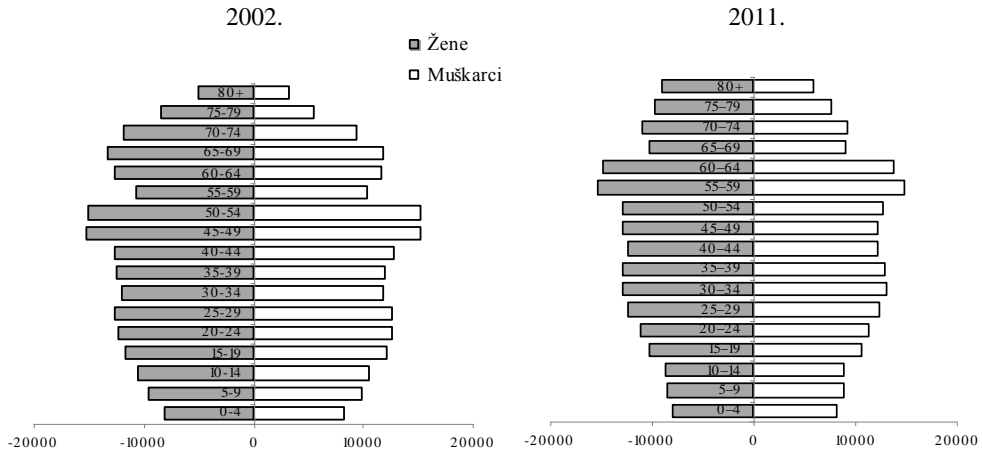
	2002.	2011.	Porast/pad 2002-2011	Indeks 2011/1991.
Aleksinac	57.749	51.863	-5.886	89,81
Gadžin Han	10.464	8.389	-2.075	80,17
Doljevac	19.561	18.463	-1.098	94,39
Merošina	14.812	13.968	-844	94,30
Nišgrad	250.518	260.237	9.719	103,88
Ražanj	11.369	9.150	-2.219	80,48
Svrljig	17.284	14.249	-3.035	82,44
Nišavski okrug	381.757	376.319	-5.438	98,58

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. U Republici Srbiji, Upporedni pregled broja stanovnika 1948/2011, Podaci po naseljima, Knjiga 20, RZS Beograd, 2014.

Starosna struktura stanovništva

Navedena demografska kretanja u Nišavskom okrugu odrazila su se neminovno i na sastav stanovništva prema starosti. Struktura prema starosti, uz polnu, odražava stvarnu biodinamiku i potencijalnu vitalnost određenog prostora (Nejašmić, 1992). Važna je za sadašnji i budući demografski i ekonomski razvoj nekog područja jer iz nje proizilaze ključni kontingenti za biološku reprodukciju, kao i za formiranje radnog kontingenta (South i Trent, 1998, Wertheimer-Baletić, 1999). Nepovoljna starosna struktura stanovništva Nišavskog okruga (grafikon 1) posledica je depopulacije, koja je pak uzrokovana intenzivnim iseljavanjem i negativnim prirodnim kretanjem. Starosna piramida formirana na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku iz 2002. godine o učešću pojedinih starosnih grupa u ukupnom stanovništvu, ukazuje na regresivni tip stanovništva (grafikon 1). Podaci iz 2011. godine ukazuju da starosna piramida ima regresivnija obeležja i da se prosecc starenja i dalje produbljuje. Osnovica piramide je znatno sužena, dok se ispupčenje u središnjem delu postepeno pomera ka vrhu piramide. Glava piramide je proširena.

Dugoročna tendencija smanjenja udela mladog i povećanja udela starog stanovništva na prostoru Nišavskog okruga održala se i u ispitivanom periodu (tabela 3). Kontingent mladog stanovništva smanjen je sa 21,22% u 2002. godini na 19,14% u 2011. godini. U istom periodu udeo starog stanovništva je porastao sa 24,51% u 2002. godini na 26,63% u 2011. Popisom 2002. godine prvi put je zabeleženo veće učešće starog stanovništva u odnosu na mlado.

Grafikon 1. Starosno-polna struktura stanovništva Nišavskog okruga 2002. i 2011. godine
Graph 1. Age-sex structure of the population of the Nišava District in 2002 and 2011

Tabela 3. Stanovništvo Nišavskog okruga po velikim starosnim grupama 2002. i 2011. godine
Table 3. Population of the Nišava District by large age groups in 2002 and 2011

	2002.			2011.		
	0-19	20-59	60+	0-19	20-59	60+
Nišavskiokrug	21,22	54,26	24,51	19,14	54,23	26,63
Aleksinac	21,12	51,28	27,61	19,19	52,46	28,36
GadžinHan	13,88	40,64	45,48	12,67	42,40	44,93
Doljevac	22,38	51,85	25,77	20,48	51,98	27,54
Merošina	21,52	48,40	30,08	20,24	48,78	30,99
Grad Niš	22,09	56,91	21,01	19,57	56,24	24,19
Ražanj	16,80	46,77	36,43	16,66	45,68	37,66
Svrljig	14,74	46,69	38,58	13,82	44,58	41,60

Izvor: Pol i starost, rezultati popisa 2002. i 2011. godine

Prema rezultatima popisa 2011. godine ukupno stanovništvo Nišavskog okruga ima koeficijent starosti 26,63. S obzirom da proces demografskog starenja počinje kada udeo starih dostigne 12%, može se reći da se stanovništvo okruga nalazi u odmakloj fazi procesa starenja. Karakteriše ga najdublja demografska starost. Veći koeficijent starosti od proseka za okrug imale su sve opštine, a niži jedino Grad Niš. S obzirom na koeficijent starosti polovi Nišavskog okruga su Grad Niš sa 24,19 i opština Gadžin Han sa 44,93. Udeo mladog stanovništva (0-19) smanjio se za 2,1% (sa 21,22 2002. na 19,14 2011.). Posmatrano po opštinama, najmanji udeo mladih ima opština Svrljig (13,82). U istom periodu udeo stanovništva starijeg od 60 godina povećao se za 2,12% (sa 24,51% 2002. na 26,63%).

U analizama starosne strukture stanovništva, naročito pri oceni nivoa demografskog starenja, kao relevantan pokazatelj koristi se indeks starenja. On predstavlja odnos stanovništva starog 60 i više godina prema stanovništvu starom do 19 godina života. Smatra se da ako vrednost indeksa starenja određene populacije premaši 40 (ili 0,40), da je ta populacija zašla u proces starenja. Ukoliko je vrednost indeksa starenja veća od 100 (1,00) znači da je broj i udeo starog stanovništva premašio broj i udeo mladih. Rezultati popisa 2011. godine ukazali su na povećanje indeksa starosti okruga u odnosu na 2002. sa 115,51 na 139,1. Vrednost indeksa starenja pokazuje da je u toj populaciji broj i udeo starog stanovništva premašio broj i udeo mladih. Ovakav nepovoljan odnos starog i mla-

dog stanovništva dovodi do negativnih posledica, kako po reprodukcioni, tako i po radno aktivni potencijal. Prema rezultatima popisa 2001. godine, indeks starenja stanovništva veći od 100 imalo je šest opština, dok je jedino Grad Niš imao vrednost indeksa manju od 100. U narednom popisu (2011) sve administrativno-teritorijalne jedinice okruga su imale vrednost indeksa veću od 100. Najugroženije opštine su Ražanj (226,12), Svrljig (301,07) i Gadžin Han (354,56). U ovim opštinama proces starenja je daleko odmakao i gotovo je nezaustavljiv. Polovi su Grad Niš (123,59) i Opština Gadžin Han (354,56).

Tabela 4. Odabrani pokazatelji starosne strukture stanovništva Nišavskog okruga 2002. i 2011. godine

Table 4. Selected indicators of the population age structure of the Nišava District in 2002 and 2011

	2002.			2011.		
	Indeks starosti	Koeficijent starosti	Prosečna starost	Indeks starosti	Koeficijent starosti	Prosečna starost
Nišavski okrug	115,51	24,51	41,4	139,09	26,63	43
Aleksinac	130,72	27,61	42,4	147,78	28,36	43,9
Gadžin Han	327,70	45,48	50,7	354,56	44,93	52,5
Doljevac	115,13	25,77	41,2	134,43	27,54	42,9
Merošina	139,81	30,08	42,9	153,10	30,99	44,3
Grad Niš	95,12	21,01	39,9	123,59	24,19	41,9
Ražanj	216,85	36,43	47,4	226,12	37,66	48,5
Svrljig	261,76	38,58	48,8	301,07	41,60	50,6

Izvor: Izračunato na osnovu rezultata popisa 2002. (knjiga 2) i 2011. (knjiga 2)

O demografskom starenju stanovništva svedoče i podaci o prosečnoj starosti stanovništva (tabela 4). Rezultati poslednjeg popisa stanovništva ukazuju na povećanje prosečne starosti kako na nivou okruga, tako i po opštinama. U popisu 2002. godine iznosila je 41,4 godine, da bi 2011. njena vrednost bila 43 godine. Pet opština okruga je imalo srednju starost stanovništva veću od proseka za okrug – Aleksinac (43,9), Merošina (44,3), Ražanj (48,5), Svrljig (50,6) i Gadžin Han (52,5), dok su Grad Niš sa 41,9 i opština Doljevac sa 42,9 imale nižu prosečnu starost. S obzirom da se u demografskoj teoriji smatra da je granična vrednost starenja neke populacije 30 godina, može se reći da se okrug u celini, ali i sve niže teritorijalne jedinice nalaze u odmakloj fazi starenja. Pet navedenih opština se po ovom kriterijumu nalazi u stadijumu najdublje demografske starosti¹, dok su Grad Niš i opština Doljevac u stadijumu duboke demografske starosti.

U analizi starosne strukture, naročito pri oblikovanju radno aktivnih i radno neaktivnih kontingenata, veliku primenu ima koeficijent ukupne starosne zavisnosti. On je značajan pokazatelj opterećenosti radnog kontingenta vanradnim. Koeficijent ukupne starosne zavisnosti upoređuje brojnost radnog kontingenta stanovništva sa ostalim starosnim segmentima populacije². On je važan indikator potrebne proizvodnosti rada po zaposlenoj osobi, pokazuje koliko svaka osoba u radnom dobu mora, uz ostale neizmenjene okolnosti, proizvesti dobara kako bi osigurala egzistenciju za sebe i za izvestan broj osoba u zavisnom dobu. To je pouzdan indikator uticaja starosne strukture na veličinu nacionalnog dohotka per capita i demo-

¹ Sedam stadijuma demografske starosti: 1) rana demografska mladost (do 20 godina), 2) demografska mladost (20–24 godine), 3) demografska zrelost (25–29 godina), 4) prag demografske starosti (30–34 godine), 5) demografska starost (35–39 godina), 6) duboka demografska starost (40–43 godine) i 7) najdublja demografska starost (43 i više godina).

² Predstavlja odnos između broja lica starih do 14 godina, odnosno lica koja pripadaju predradnom ili omladinskom kontingentu, broja lica koja su starija od 65 godina, odnosno lica koja pripadaju staračkom ili posleradnom kontingentu i broja lica starih između 15 i 64 godine, odnosno broj lica koja pripadaju radnom kontingentu.

grafskih investicija, jer količina materijalnih dobara i usluga prosečno raspoloživih po pojedincu znatno se smanjuju usled većeg pritiska demografskog faktora.

Koeficijent ukupne starosne zavisnosti stanovništva Nišavskog okruga 2011. godine (tabela 6) iznosio je 48,35, što znači da na sto stanovnika u radnom dobu dolazi 48,35 stanovnika predradnog i postradnog doba. Vrednost koeficijenta ukupne starosne zavisnosti po opštinama okruga, kreće se od 44,34 u Gradu Nišu, do 84,9 u opštini Gadžin Han. Jedino Grad Niš ima vrednost koeficijenta manju od proseka za okrug, dok je u svim drugim opštinama vrednost znatno veća od prosečne. Najnepovoljnije stanje je u opštini Gadžin Han, gde na sto stanovnika radnog kontingenta dolazi 84,9 stanovnika predradnog i postradnog kontingenta.

Tabela 5. Stanovništvo Nišavskog okruga prema radnoj sposobnosti 2002. i 2011. godine
Table 5. Population of the Nišava District by working ability in 2002 and 2011

	2002.			2011.		
	0-14	15-64	65+	0-14	15-64	65+
Nišavski okrug	14,97	66,95	18,08	13,58	67,41	19,02
Aleksinac	15,00	64,00	21,00	13,44	66,22	20,33
Gadžin Han	9,97	54,44	35,59	8,84	54,08	37,07
Doljevac	16,60	64,61	18,80	14,74	64,89	20,37
Merošina	16,03	61,47	22,50	14,17	62,68	23,15
Grad Niš	15,43	69,54	15,03	13,91	69,28	16,81
Ražanj	12,07	58,68	29,25	11,74	60,02	28,24
Svrljig	10,21	59,41	30,38	9,87	57,94	32,18

Izvor: Pol i starost, rezultati popisa 2002. i 2011. godine

Specifični koeficijenti starosne zavisnosti mladih i starih ukazuju na strukturu same opterećenosti. Veći koeficijent starosne zavisnosti mladih u odnosu na koeficijent starosne zavisnosti starih u strukturi starosne zavisnosti posmatrano dugoročno predstavlja značajan izvor radne snage, koja će i kvalitativno i kvantitativno moći da zameni starosne grupe stanovništva koje izlazi iz radnog doba. S druge strane visok koeficijent starosne zavisnosti mladih zahteva veća materijalna ulaganja. Veći koeficijent starosne zavisnosti starih dugoročno će predstavljati problem, jer grupe stanovništva koje izlaze iz radnog doba neće u dovoljnoj meri biti zamenjene stanovništvom koje ulazi u radno doba zbog manjeg priliva mladog stanovništva.

Tabela 6. Koeficijenti starosne zavisnosti stanovništva Nišavskog okruga 2002. i 2011. godine
Table 6. Coefficients of the age dependency of the population of the Nišava District in 2002 and 2011

	2002.			2011.		
	Koeficijent ukupne starosne zavisnosti	Koeficijent starosne zavisnosti mladih	Koeficijent starosne zavisnosti starih	Koeficijent ukupne starosne zavisnosti	Koeficijent starosne zavisnosti mladih	Koeficijent starosne zavisnosti starih
Nišavski okrug	49,37	22,36	27,01	48,35	20,14	28,21
Aleksinac	56,26	23,45	32,81	51,00	20,30	30,71
Gadžin Han	83,70	18,32	65,38	84,90	16,35	68,55
Doljevac	54,79	25,69	29,10	54,10	22,71	31,39
Merošina	62,67	26,07	36,60	59,54	22,60	36,94
Grad Niš	43,80	22,19	21,61	44,34	20,08	24,26
Ražanj	70,41	20,57	49,84	66,61	19,56	47,05
Svrljig	68,31	17,18	51,13	72,59	17,04	55,55

Izvor: Izračunato na osnovu tabele 5

U toku posmatranog perioda koeficijent ukupne starosne zavisnosti je bio na približno istom nivou. Promene su se desile u strukturi samog koeficijenta starosne zavisnosti. Došlo je do smanjenja koeficijenta starosne zavisnosti mladih, a povećanja koeficijenta starosne zavisnosti starih. U popisu 2002. godine vrednost koeficijenta starosne zavisnosti mladih bila veća od koeficijenta starosne zavisnosti starih jedino u Gradu Nišu, dok je u svim opštinama okruga bila manja. U toku devetogodišnjeg međupopisnog perioda sve opštine okruga i Grad Niš su imali manje vrednosti koeficijenta starosne zavisnosti mladih. Disproporcija je naročito bila izražena u opštinama Ražanj (19,56:47,05), Svrljig (17,04:55,55) i Gadžin Han (16,35:68,55).

Fertilno stanovništvo

Fertilni kontingent, kao potencijalni okvir rađanja i jedan od najvažnijih funkcionalnih kontingenata veoma je bitan za budući demografski razvoj (Mucić M. 2012). Značaj fertilnog kontingenta ogleda se u činjenici da rađanje direktno utiče na promenu brojnosti stanovništva i formiranje njegovih struktura. Zbog toga je uloga obima fertilnog kontingenta velika, jer čak i sa smanjenim normama rađanja, ako je ovaj kontingent obiman, nivo fertiliteta može da poraste (Mucić M. 2012).

Broj žena u fertilnom periodu je od popisa 1971. godine, kada je ovaj kontingent bio najbrojniji, do popisa 2011. godine na prostoru Nišavskog okruga u stalnom padu. U periodu između 2002. i 2011. godine broj žena ovog kontingenta je opao sa 88200 na 84068, što predstavlja smanjenje od 3,69% (tabela 8). Smanjenje broja žena fertilnog kontingenta zabeležen je i u svim opštinama okruga.

Tabela 7. Broj žena u fertilnom i optimalnom fertilnom kontingetu 2002. i 2011. godine

Table 7. Number of women in reproductive and optimal reproductive contingent in 2002 and 2011

	2002.				2011.			
	Fertilni kontingent		Optimalni fertilni kontingent		Fertilni kontingent		Optimalni fertilni kontingent	
	Broj žena	%	Broj žena	%	Broj žena	%	Broj žena	%
Nišavski okrug	88200	23,10	36577	9,58	84068	22,34	36112	9,60
Aleksinac	12453	21,56	5112	8,85	10655	20,54	4411	8,51
Gadžin Han	1445	13,81	562	5,37	1175	14,01	435	5,19
Doljevac	4115	21,04	1766	9,03	3890	21,07	1639	8,88
Merošina	2775	18,73	1198	8,09	2709	19,39	1103	7,90
Grad Niš	62473	24,94	26026	10,39	61898	23,79	27001	10,38
Ražanj	2030	17,86	781	6,87	1486	16,24	593	6,48
Svrljig	2909	16,83	1132	6,55	2255	15,83	930	6,53

Izvor: Pol i starost, rezultati popisa 2002. i 2011. godine

U istom periodu, broj žena optimalnog fertilnog kontingenta je neznatno smanjen.

Zaključak

Na osnovu dobijenih rezultata može se videti da demografski razvoj Nišavskog okruga poslednjih decenija, a naročito u poslednjem međupopisnom periodu, odlikuju negativni demografski procesi. Izrazito starenje stanovništva, širenje depopulacionih prostora, smanjenje reproduktivnog potencijala i snažna emigracija iz ruralnih krajeva u velikoj meri su uticali na slabljenje demografske osnove i smanjenje ukupnog potencijala posmatranog područja. Ana-

liza podataka na nivou opština je potvrdila da unutar okruga postoje znatne razlike u intenzitetu ispoljavanja procesa depopulacije i starenja stanovništva koje su u skladu sa njihovim socioekonomskim i geografskim odlikama. Demografska slika je najnepovoljnija u ivičnim, uglavnom ruralnim, saobraćajno izolovanim i ekonomski slabo razvijenim opštinama, koje zahvataju brdsko-planinski deo okruga (Spevec D, Vuk R. 2012). To su demografski najugroženija područja sa naročito lošom biološkom strukturom i slabim demografskim potencijalom. U prvom redu to su opštine Svrljig i Gadžin Han.

Brojne su demografske, socioekonomske, zdravstvene i druge posledice starenja stanovništva. Moguće demografske posledice su: dalje smanjenje stope fertiliteta, povećavanje opšte stope smrtnosti, smanjenje migracija stanovništva, dalje pogoršavanje strukture stanovništva prema starosti i polu, starenje radnog kontingenta. Ekonomske posledice demografskog starenja dolaze do izražaja u obimu „odliva“ iz radne snage i starenju radne snage, koja se teže prilagođava tehničkom napretku i ima manju produktivnost rada. Starenje selektivno utiče i na strukturu javne i lične potrošnje – na neke oblike potrošnje utiče slabo (tehnički noviteti), dok na neke druge deluje intenzivno (lekovi, zdravstvena zaštita). Dakle, slabljenje ekonomskog rasta može se dovesti u vezu sa starenjem stanovništva.

Socijalne implikacije demografskog starenja ogledaju se najpre u potrebi obezbeđenja nužnog kvaliteta života sve brojnijeg starog stanovništva. Naime, promene u starosnoj strukturi i tendencija starenja stanovništva utiče na razvijanje različitih potreba stanovništva. Budući da se povećava udeo starijih starosnih grupa, uz istovremeno starenje radne snage, nedostatak sredstava za zadovoljavanje potreba može povećati pritisak na strukture zdravstvenog i socijalnog osiguranja. Sve veći broj starijih ljudi može prouzrokovati opterećenje fondova, suprostavljajući aktivnog i neaktivnog stanovništva (penzionera), kao i veću društvenu napetost.

Tendencije u kretanju stanovništva Nišavskog okruga dokazuju ranije iznete pretpostavke o depopulaciji i starenju stanovništva kao temeljnim demografskim procesima na ovom području. Komparacija podataka o starosnoj strukturi stanovništva i indikatorima starenja stanovništva u opštinama okruga početkom XXI veka potvrđuje postavke o uticaju društveno-ekonomskih determinanti na obeležja stanovništva i demografski razvoj. Analiza podataka pokazuje da je prisutan proces depopulacije, tj. smanjivanja ukupnog broja stanovnika tokom perioda 2002-2011. godine. Depopulacija je odraz promena u starosnoj strukturi stanovništva u navedenom razdoblju, smanjenja procentualnog udela mladog stanovništva, kao i smanjenja udela zrelog i radno-sposobnog stanovništva. Ubrzani porast starog stanovništva u prvoj deceniji XXI veka izraz je priliva u staračko doba brojnih generacija koje su rođene u razdoblju „kompenzacije“ nakon Drugog svetskog rata, kao i produženja prosečnog trajanja života.

Demografsko proučavanje Nišavskog okruga otkriva intenziviranje procesa depopulacije i starenja stanovništva, kao i razlike u njihovom ispoljavanju u pojedinim opštinama koje se poklapaju s razlikama njihovih osnovnih geografskih i socioekonomskih obeležja. Starenje stanovništva najintenzivnije je ispoljeno u opštinama Ražanj, Svrljig i Gadžin Han, dok je u znatno manjim razmerama prisutno u Gradu Nišu. S obzirom na to da su demografski procesi međusobno povezani, potrebno je da se preduzimaju odgovarajuće mere populacione i socijalne politike radi ostvarenja cilja – konstituisanja novog sociokulturnog modela biološke reprodukcije, koji će podrazumevati veće rađanje, zaustavljanje procesa starenja stanovništva, poboljšanje demografske situacije i kvaliteta života u Srbiji.

Promena u starosnom sastavu stanovništva Nišavskog okruga posledica je dva paralelna demografska procesa: smanjenje udela mladog i povećanja udela starog stanovništva. Poređenje podataka dva susedna popisa stanovništva (2002. i 2011) ukazuje na intenziviranje procesa starenja. Na osnovu prikazanih pokazatelja starosne strukture, ukupno stanovništvo Nišavskog okruga nalazi se u stadijumu najdublje demografske starosti. Analiza je potvrdila pretpostavke o izraženom regionalnom disparitetu. Većina opština se može svrstati u demografski regresivna i demografski krajnje ugrožena područja, dok se za Grad Niš može reći da je još uvek demografski stabilno, ali sa tendencijom prelaska u regresivno područje.

Negativne tendencije u okviru fertilnog potencijala zahvatile su rubni pretežno ruralni prostor okruga. S druge strane, značajniji fertilni potencijal imaju veći gradovi, gravitacioni centri (Mucić M. 2012).

Izneti podaci o starosnoj strukturi stanovništva, u kombinaciji sa neravnomerno raspoređenim fertilnim potencijalom i drugim negativnim demografskim procesima biće ograničavajući faktor sveukupnog razvitka Nišavskog okruga.

Zahvalnica. *Ovaj rad je realizovan u okviru projekta Održivost identiteta Srba i nacionalnih manjina u pograničnim opštinama istočne i jugoistočne Srbije (179013) finansiranog od strane Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.*

Literatura

- Mucić M, Opštine Srbije prema veličini fertilnog kontingenta, Demografija, Beograd, 2012.
- Nejašmić I, Promjene u dobno—spolnom sastavu stanovništva istočnojadranskog otočja (1953-1991), Acta geographica Croatica, 27, Zagreb, 1992.
- Nejašmić I, Značaj demografskih rezrsa u regionalnom razvoju Hrvatske, u Problemi regionalnog razvoja Hrvatske i susjednih zemalja, Zbornik radova, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 2005.
- South S. J, Trent K, Sex ratios and women's roles: A cross-national analysis, American Journal of Sociology, 93, 1988.
- Spevec D, Vuk R, Demografski resursi i potencijali te organizacija primarnog obrazovanja u Krapinsko-zagorskoj županiji, Hrvatski geografski glasnik 74/1, Zagreb, 2012.
- Wertheimer-Baletić A, Stanovništvo i razvoj, Mate, Zagreb, 1999.
- Živić D, Pokos N, Odabrani sociodemografski indikatori razvijenosti Hrvatske i županija, Revija za sociologiju, 3-4, Zagreb, 2005.
- Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. u Republici Srbiji, Uporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002, 2011; knjiga 20, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2014.
- Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. u Republici Srbiji, Starost i pol, knjiga 2, Republički zavod za statistiku Beograd, 2012.
- Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2002. u Republici Srbiji, Starost i pol, knjiga 2, Republički zavod za statistiku, Beograd 2003.

DEMOGRAPHIC POTENTIAL OF THE NIŠAVA DISTRICT

Mrđan Đokić, Ninoslav Golubović, Vladan Petrović

Summary

This paper analyzes the demographic potential of the Nišava District at the administrative level of municipality. It is shown through the analysis of the selected indicators: numerical trends and age structure of the population. The main demographic processes that characterize the observed district are the overall depopulation (the decrease of the total population) and the aging of the population. Due to this, the change in the population numbers according to previous censuses has been investigated in order to determine its intensity in different periods. Some population characteristics such as the age of the population, the aging index, the age coefficient, the young population contingent (0–19) and the old population continent (60 and over) as well as the fertile and labor contingent have been used to represent the age structure. The changes in the educational structure are considered in interaction with the processes of depopulation and demographic aging. This has been an attempt to determine the degree of correlation between demographic processes and the education level of the population.

The results of the analysis of the demographic potential point to spatial disparity of the Nišava District. Unfavorable demographic processes, extreme depopulation and aging of the population of this district have had a large influence on the weakening of the demographic basis and the decrease in the overall potential of the observed district. The mutual dependence of the process of depopulation and pronounced changes in the age structure towards ever increasing aging of the population has created a vicious cycle which leads to unfavorable and unstoppable demographic changes in this area.

Key words: depopulation, aging of the population, age structure, educational structure, Nišava Region.